

דף שבועי

בס"ד

פרשות בהר בחקתי, תשפ"א, מספר 1417

העלייה לתורה בפרשת "התוכחה" – המנהגים שצמחו בעקבות כוחן המאיים של הקללות

שמעון שרביט

= קילל. וכן גם בספרות חז"ל: "מפני מה זה תלוי, מפני שבידך את השם (סנהדרין ו, ד בדפוסים), אבל בכתבי היד: שקילל.

בספרות המנהגים כונו הלכות אבלות "הלכות שמחות", כגון ב"ספר מנהגים" למהר"ל² וב"שבלי הלקט" לר' צדקיה הרופא,³ וכן בספר "טעמי המנהגים ומקורי הדינים"⁴ לא"ש שו"ב. כותרת הפרק שם וכתרת כל העמודים: "עניני שמחות" (=אבלות).

ועתה למנהגים: במרוצת הדורות נמצאו דרכים שונות ומשונות להתמודדות עם בעיה זו. כבר בתלמוד מסופר (מגילה לא ע"ב), שהיה מי שחשש מקריאת הקללות, ועל כן קרא אותן כשהוא "מגמגם", ופירש רש"י: קרא אותן במרוצה ובקושי.

א. מנהגי אשכנז

1. הראשון שמזכיר מנהגים בנידון הוא "ספר חסידים" לר' יהודה החסיד (אשכנז המאה ה"ב):

הראשונים היו קוראים עם הארץ לתוכחה, כדי שלא יהא אדם חשוב קורא ויתקיימו דבריו, והוא אמר "וּמְקַלֵּף אָאָר" (בר' יב:ג). אעפ"כ לא יתכן לכל מי שיקרא ש"צ שימנע מלעמוד, שנאמר (מש' ג:יא): "וְאֵל תִּקֶּץ בְּתוֹכְחָתוֹ" (סימן תשסו).

2. המהר"ל (אבי מנהג אשכנז, מגנצא המאה ה"ד):

בתוכחות דבסדר בחוקותי קרא ש"צ יעמוד מי שירצה. וגער בו מהר"י סג"ל

פרשת התוכחה נשנתה פעמיים: בפרשת "בחקותי" ובפרשת "כי תבוא", ושתייהן מכוונות בספרות חז"ל "קללות": "תניא, רבי שמעון בן אלעזר אומר: עזרא תיקן להן לישראל, שיהו קורין קללות שבתורת כהנים קודם עצרת, ושבמשנה תורה קודם ראש השנה" (מגילה לא ע"ב).

הקללות הנמרצות הטילו אימה על ציבור המתפללים, ובייחוד על מי ש"זכה" לעלות לתורה באותם קטעים. בכל שבתות השנה אנשים שמחים להתכבד בעלייה לתורה, ואף מוכנים לקנות את ה"עליות" בסכומים נכבדים, אבל בעלייה זו אנשים נרתעים מפחד הקללות. ליד התיבה ניצבים הקורא בתורה והעולה, והדבר נשמע, לכאורה, כאילו שהקורא פונה לעולה ומקלל אותו בלשון "אָרור אַתָּה..." (דב' כח:ז,יט), "יִשְׁלַח ה' בְּךָ..." (שם: כ), ודעתו של העולה נטרפת עליו.

שבת התוכחה קרויה בפי העם "שבת הברכה", בלשון סגי נהור, והתופעה ידועה במחקר הסוציולוגי ונויסיטי בשם יופמיזם (=לשון נקיה).¹ דרכם של חז"ל להימנע מביטויים פוגעים, והם ממירים אותם בביטויים חיוביים. במקרא, למשל, המירו המחברים (או העורכים) את הפועל "קלל" בפועל "ברך", כשהמושא הוא ה'. כגון: "וַיַּעַדְהוּ אֱנָשִׁי הַבְּלִיעַל אֶת נְבוֹת נֶגֶד הָעָם לֵאמֹר בְּרַךְ נְבוֹת אֱ-לֹהִים וּמְלֶךְ" (מל"א כא:יג)

* שמעון שרביט הוא פרופסור אמריטוס של אוניברסיטת בר-אילן ורקטור המכללה האקדמית אשקלון.

1 ראו ש' שרביט, "ההתגוננות המילולית מפני כוחן המאגי של המילים", חקרי מערב ומזרח (ספר היובל ליוסף שטרית), ירושלים תשע"א, עמ' 331-361.

2 מהדורת ש"י שפיצר, ירושלים תשמ"ט, עמ' תקצח.
3 מהדורת ש' באבער, (וילנא תרמ"ז), ירושלים תשכ"ב, עמ' 336.
4 מהדורה מתוקנת, ירושלים תשמ"ב, עמ' תכז-תפז.

בן תורה, שכן קללת חכם אפילו על תנאי בא... ודע שבכמה מדינות וביחוד באשכנז היה המנהג לומר מי שברך מיוחד לה"מי שירצה" בעד שעלה (עלי תמר, פאה פרק ב).

ב. ספרי הלכה

1. הרמב"ם אינו מזכיר מנהג כלשהו בעניין התוכחה, לבד מן ההלכה: "קללות שבתורת כהנים אין מפסיקין בהן... וקללות שבמשנה תורה אם רצה לפסוק בהן פוסק, וכבר נהגו העם שלא לפסוק בהן אלא אחד קורא אותן. (הלכות תפילה, פרק יג, ו).
2. ה'שולחן ערוך' לר' יוסף קארו מביא את הדין כמעט בלשון הרמב"ם, אבל הרמ"א מוסיף בהגהה: וכן נוהגין שלא לקרות אחד בשמו (=יעמוד פלוני... לקרוא בתורה), אלא קורין מי שירצה" (או"ח סימן תכה, ו).
3. 'ערוך השולחן' לר"מ הלוי עפשטיין: ומי שאינו רוצה לעלות לתוכחה, ילך מקודם מבית הכנסת, אבל אם הוא בבית הכנסת, אם לא יעלה, הוי בזיון התורה ח"ו. ונהגו שהקורא עולה לתוכחות (או"ח שם).

ג. מנהגי קהילות צפון אפריקה:

1. מ' נזרי⁶ כתב על מנהגי מחוז תאפילאלת במרוקו: "לתוכחה אנשים חששו לעלות, ועל כן נהגו לתת עליות אלו לעניים תמורת נדבה. בארפוד הבטיחו הפטרת יונה לעולה בתוכחה. בראשונה נהגו לקרוא לפני קריאת התוכחה את הפסוקים מספר משלי: 'מוסר ה' בְּנִי אֶל תִּמְאָס וְאֶל תִּקְץ בְּתוֹכְחָתוֹ. כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהֵב ה' יוֹכִיחַ וְיִכָּאֵב אֶת בֶּן יִרְצָה' (ג:יא-יב), ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב". ואולם, לאחר שפסוקים אלה החלו לעורר חששות בלב עולי התוכחה, נמנעו מלאומרם.
2. הרב מ"א עטיה⁷ רושם את מנהגי מערב מרוקו: "בגלל הסיבה הפשוטה

לקרוא אחד מיוחד ככל שאר הפרשיות, דדוקא לתוכחות דבמשנה תורה קורין מי שירצה, משום דאינהו נאמרו בלשון יחיד. וראיתי פעם אחת דעלה עני ואביון אחד לקרא באותן תוכחות דבמשנה תורה, וא"ל מהר"י סג"ל: "מה לך ולצערך, הלא כבר בעוונות הרבים נגעו בך התוכחות", וכעס עליו שעלה. והיה מנהג במגנצא שהיו מתנים עם שמש בית הכנסת, כששוכרין אותו, שאם לא ימצא שום עומד לקרא אל התוכחות, שאז הוא יקרא בהן, דמאחר שהוא מושכר לכך, אין להקפיד כל כך (ספר המנהגים, הלכות קריאת התורה).

3. ר' חיים ברבי בצלאל (אחי המהר"ל מפראג, המאה ה"ט):

ונוהגין העולם למנוע (=להימנע) לעלות לפני הספר תורה בפרשת התוכחה, כי יראים פן תדבק עליו הרעה... ומפני חשש נדנוד זה נהגו בכל הקהילות, שיש להם אדם מיוחד קבוע הרגיל לעלות, ואז אין כאן בזיון התורה כלל... ושמעתי מפי זקן אחד שראה בקהילת ענווערד, כי בשבת של פרשת תוכחה עמד ספר התורה פתוח בבזיון כמה שעות, שלא היה מי שרצה לעלות.⁵

4. ואנו שומעים על חידוש מפי ר"ש נתנזון (גליציה המאה הי"ט):

מעשה אירע בשבת פרשת 'בהר-בחקות' בשנת תר"ב, שהשמש לא זימן איש שיהיה מוכן לעלות לפרשת התוכחה, ושאלו את פי מה לעשות, והוריתי לקרות התוכחה בלא גברא ובלא ברכה, ולדעתי זה יותר נכון מלשכור בשבת איש שיעלה לתוכחה, שנראה כשכר שבת. וקראו כך בלא גברא ובלא ברכה (שואל ומשיב, מהדורה חמישאה, סימן ט).

5. הרב ישכר ב"ר צבי תמר (אנגליה-ישראל המאה הכ'):

ואכן מנהג הספרדים שהרב קורא התוכחה, כי רק הרב יש לו הזכות להיות מוכיח לרבים. אולם מנהג אשכנז... ואינו נכון שיקראם חכם או

6 אוצר המנהגים והמסורות לקהילת תאפילאלת סג'למאסא, רמת גן תשע"ח, עמ' 97-98.
7 משולחן אבותינו - אוצר מנהגי הלכה ומסורת על פי חכמי מרוקו, ירושלים תשע"ה, עמ' 147-148.

5 ספר החיים, ח"א ספר זכיות, פרק ז.

5. פ' זוארץ: "לפני שמתחיל הקורא לקרוא את הפסוק הראשון שב'תוכחה', אומר החזן בקול רם את הפסוקים מספר משלי: 'מוסר ה' בְּנֵי אֵל תִּמְאַס וְאֵל תִּקַּץ בְּתוֹכְחָתוֹ. כִּי אֶת אֲשֶׁר יֵאָהֵב ה' יוֹכִיחַ וְכָאֵב אֶת בֶּן יִרְצֶה' ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב" (מש' ג:יא-יב). ואחר כך קורא את פסוקי הקללות בקול נמוך... ומסיים החזן במלים "ויהפוך ה' לכם את הקללה לברכה, וכן יהי רצון ונאמר אמך".⁹

ולסיום: הנה המשל המאלף של החפץ חיים (ר' ישראל מאיר הכהן):

והנה ראיתי שערוריה בענין זה בין ההמון, שיש מקומות מן הישובים שבהגיעם לסדר 'בחקותי' וכי תבא אין קוראין בתורה בשבת זו... דכי מפני שאין קוראין בתורה ואין רוצין להביט בתוכחה בטוחים הם, שלא יחול עליהם התוכחה, ואדרבה ח"ו. ודומה זה הדבר לאחד, שהתרו בו מכירו שלא ילך בדרך ההוא, שהוא מלא בורות ופחתים (=חפירות), וענה להם: אני אינני ירא מן הפחתים. יש לי מכסה עבה ואכסנה על עיני, שלא אראה אותם, ואפילו כי אפול חלילה לא ילעגו ממני, מפני שהיו עיני מכוסים ולא ראיתי אותם. האם יש שטות גדול מזה? אדרבה, כל מה שמסגיר (=סוגר, מכסה) יותר עיניו, היא הסיבה הגורמת להזיק לנפשו, ויהיה ללעג ולבזיון ח"ו לכל. והנמשל מובן (משנה ברורה, ביאור הלכה, סימן תכח, ו).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

שחששו לעלות לפסוקי תוכחה שבהם קללות, נאלצו למצוא אנשים שתמורת סכום כסף יסכימו לעלות לעליות אלו, והפתרון שנמצא במרוקו היה להעלות את שמש בית הכנסת, או אדם עני, שפוצו בסכום כסף, ודרכו זכו ל'ברכה' (ופגה להם חששת הקללה...). ובעיר מראכש נמצא להם עוד פתרון אחר: היתה מסורת למשפחה מסוימת שבניה עולים לעליות אלו, ובכל בתי הכנסת במראכש נהגו לחכות לבוא אחד מהם לעלייה זו".

3. מרן הרב עובדיה יוסף זצ"ל נשאל "אודות הנעשה בבית הכנסת של עולי מרוקו בטבריה, שהעלו לתורה בפרשת "בחקותי" כהן לוי וישראל, עד "קוממיות", ואח"כ עלה החזן הקורא בתורה וקרא פרשת התוכחה בלי ברכה לא לפניו ולא לאחריה, ואח"כ העלו את יתר העולים... וכשנשאלו החזן והגבאים מה ראו על ככה... השיבו שכן נהגו במרוקו. האם יש יסוד למנהג זה מצד ההלכה, או יש לבטל מנהג זה? הרב פותח בתשובה פסקנית: "הדבר ברור, שהמנהג של עולי מרוקו, שלא לברך על פרשת התוכחה לא לפניו ולא לאחריה, אין לו יסוד כלל, ותלמוד ערוך הוא בידינו, שיש חיוב לברך על הקללות שבתוכחה, ושלא כדין עשה החזן, שקרא פרשת התוכחה בלי ברכה כלל..." (שו"ת יביע אומר, א"ח סימן ט).

4. יהדות לוב: "עליית שלישי בפרשת בחקותי ועליית סמוך (=שישי, סמוך ל"משלים" (=שביעי) בפרשת כי תבוא נקראת ה"תוכחה", הואיל ובעליות אלו ישנן קללות המשמשות לתוכחת ישראל. בדרך כלל עולה לעליות אלה השמש של בית הכנסת או אחד מהציבור בעל "חזקה" לכך. העולה נקרא "מוכיח", וקוראים אותו לתורה ביום ר"ה כפיצוי על שהתנדב לעלות בפרשת קללות".⁸

9 "מנהגי יהדות לוב", בתוך: ילקוט מנהגים א', בעריכת א' בן יעקב, ירושלים תשכ"ז.